

COLOMINA, Jordi: «El sufix *-al/-ar* amb valor col·lectiu, abundancial i augmentatiu en aragonés», *Luenga & fablas*, 25 (2021), pp. 35-68.

El sufix *-al/-ar* amb valor col·lectiu, abundancial i augmentatiu en aragonés

Jordi COLOMINA

(*Universitat d'Alacant, Academia Valenciana de la Llengua*)

RESUMEN. En este trabajo se muestran los resultados del estudio del sufijo *-al / -ar* con valor colectivo, abundancial y aumentativo, con especial atención al aragonés pero con referencias a las otras variedades iberoccitanorrománicas que han desarrollado este sufijo con los mencionados valores, que son (desde las más proclives a *-al* a las más proclives a *-ar*) gallegoportugués, occitano, asturleonés, castellano, aragonés, catalán-valenciano-balear y gascón.

PALABRAS CLAVE: Aragonés. Sufijación. Iberorrománico. Occitanorrománico.

RESUMEN. En iste treballo s'amuestran os resultatos d'o estudio d'o sufijo *-al / -ar* con balura coleutiba, abundancial e aumentatiba, con especial atenzió á l'aragonés pero con referencias á ras atras bariedáz ibero-ocitzano-romanicas que han desembolicato iste sufijo con as menzionatas baluras, que son (dende que más se decantan por *-al* dica ras que tienen preferencia por *-ar*) gallegoportugués, occitano, asturleonés, castellano, aragonés, catalán-valenciano-balear y gascón.

PAROLAS CLAU: Aragonés. Sufixazioñ. Ibero-romanico. Oczitano-romanico.

SUMMARY. This work shows the results of the study of the suffix *-al / -ar* with collective, abundant and augmentative value, with special attention to Aragonese but with references to the other Iberocitan-Romanesque varieties that have developed this suffix with the mentioned values, which are (from the most prone to *-al* to the most prone to *-ar*) Galician-Portuguese, Occitan, Asturleonian, Castilian, Aragones, Catalan-Valencian-Balearic and Gascon.

KEYWORDS: Aragones. Suffixation. Iberoromanesque. Romanesque Occitan.

1. Precedents, motivació i objectius

En una monografia de fa quasi trenta anys (Colomina 1991: 38-39) sobre el valencià de la comarca on residíx -la Marina Baixa-, vaig observar que els col·lectius formats amb els “sufixos” *-al* i *-ar* presentaven *-al* si el radical contenia una ròtica, *-ar* si contenia una lateral i *-ar* si no contenia líquides. Els vora quaranta col·lectius arreplegats llavors s’ajustaven amb molta precisió a la norma proposada. Així, complien la norma primera col·lectius com ara *albarzeral*, *ametral*, *arenal*, *brossegal*, *carrascal*, *carrasqueral*, *carritxal*, *eixerrial*, *figueral*, *garroferal*, *herbassal*, *murtal*, *murteral*, *palmeral*, *romeral* i *xaparral*; cumplen la segona norma derivats com *albelatjar*, *argilagar*, *bladissar*, *bovalar*, *cantalar*, *cepellar*, *coscollar*, *llosar*, *olivar* i *teular*; i seguen la tercera derivats com *canyar*, *estepar*, *pinar* i *siscar*. Només

trobava una excepció a la primera norma (*runar*) i una altra a la segona (*blanquinal*). Eixa regularitat em va confirmar la sospita: eren en realitat un sol sufix, que presentava dos variants condicionades fonèticament. Però la meua troballa xocava amb un fet inesperat.

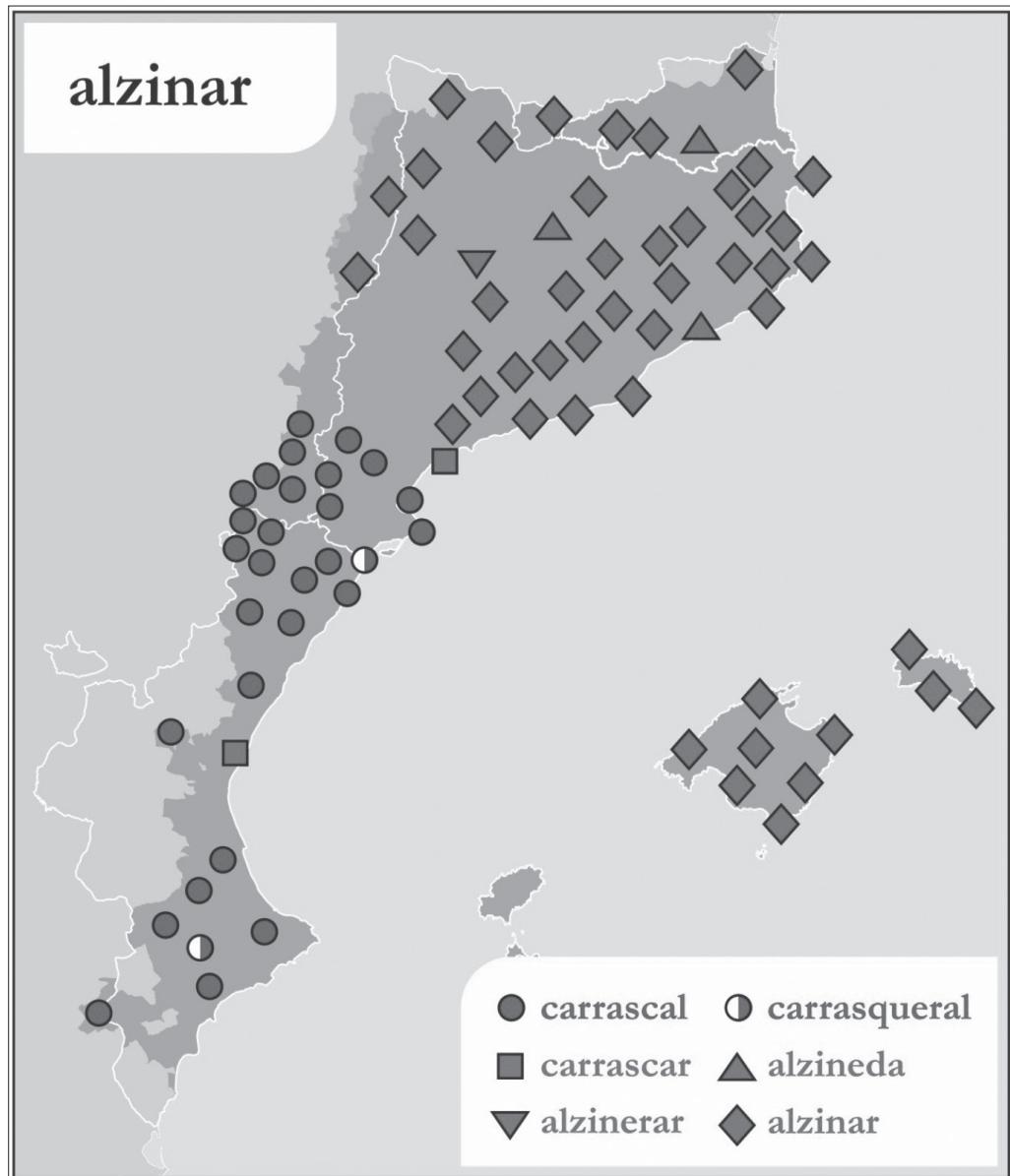
Quasi cap dels col·lectius del primer grup figurava en els repertoris lèxics normatius aleshores, només *arenal* en Fabra (1932), i només *arenal*, *carrascal*, *figueral* i *garroferal* en Ferrer-Pastor (1985), els tres darrers al costat de *carrascar*, *figuerar* i *garroferar*. La resta apareixien només en la variant en *-ar* (*esbarzerar*, *ametlerar*, *brossegar*, *carritxar*, *herbassar*, *murtherar* i *palmerar*). ¿Per quin motiu no s'acceptaven els restants? Segurament perquè els col·lectius en *-al* devien considerar-se suspectes de no genuïnitat. Molt diferent era el tractament de l'*AlcM*, que acceptava tant les variants formades amb *-al* com les formades amb *-ar*.

En la meua tasca com a coordinador –durant els darrers quinze anys– del *Diccionari Normatiu Valencià* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, em vaig proposar incorporar en el referent normatiu valencià tots els col·lectius valencians: tant els que presenten *-ar* com a forma única com els que presenten *-al* com a forma única o com a majoritària. La meua pretensió va xocar frontalment amb alguns col·legues que s'oposaren radicalment a l'acceptació com a prioritàries de les variants en *-al*, absents del diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans. Així, com a una justificació d'una pretensió que trobava –i trobe– raonable, va sorgir un estudi sobre la història i la realitat panromànica del sufix col·lectiu *-al/-ar* (Colomina, 2017) del qual presente ací una versió reduïda i referida especialment a l'aragonés.

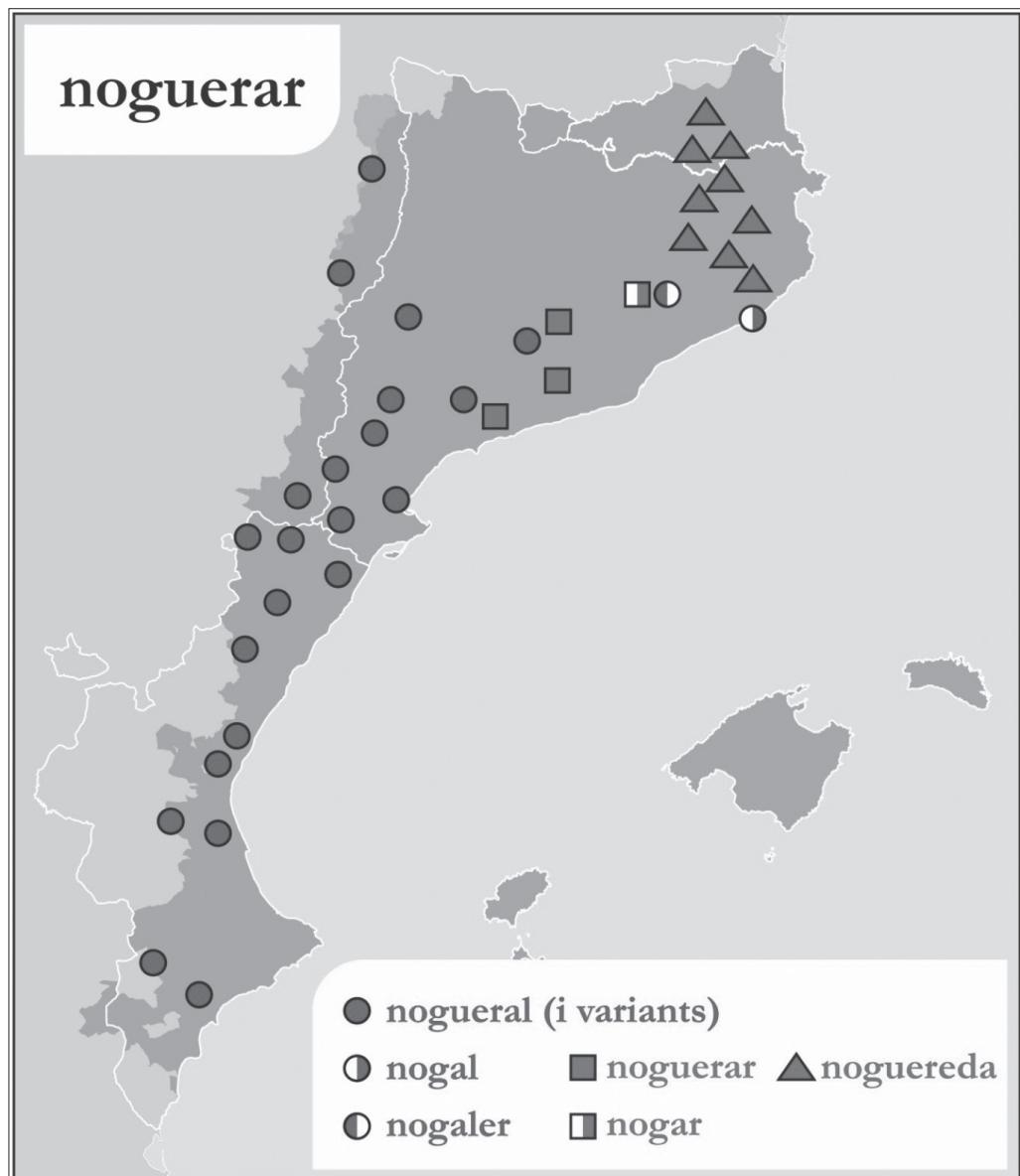
2. El sufix *-al/-ar* en l'*Atles Lingüístic del Domini català*

Les dades de l'*ALDC* ens permeten visualitzar l'extensió de les variants en *-al* i en *-ar* en els parlars catalans, valencians i balears. Com podem observar en els mapes 1-3, malgrat la gran extensió de les variants en *-al* (*carrascal*, *nogueral* i *pomeral*), són absents en el diccionari de l'*IEC* o secundàries en el de l'*AVL* (a on remeten a *carrascar*, *anouerar* i *pomar*).

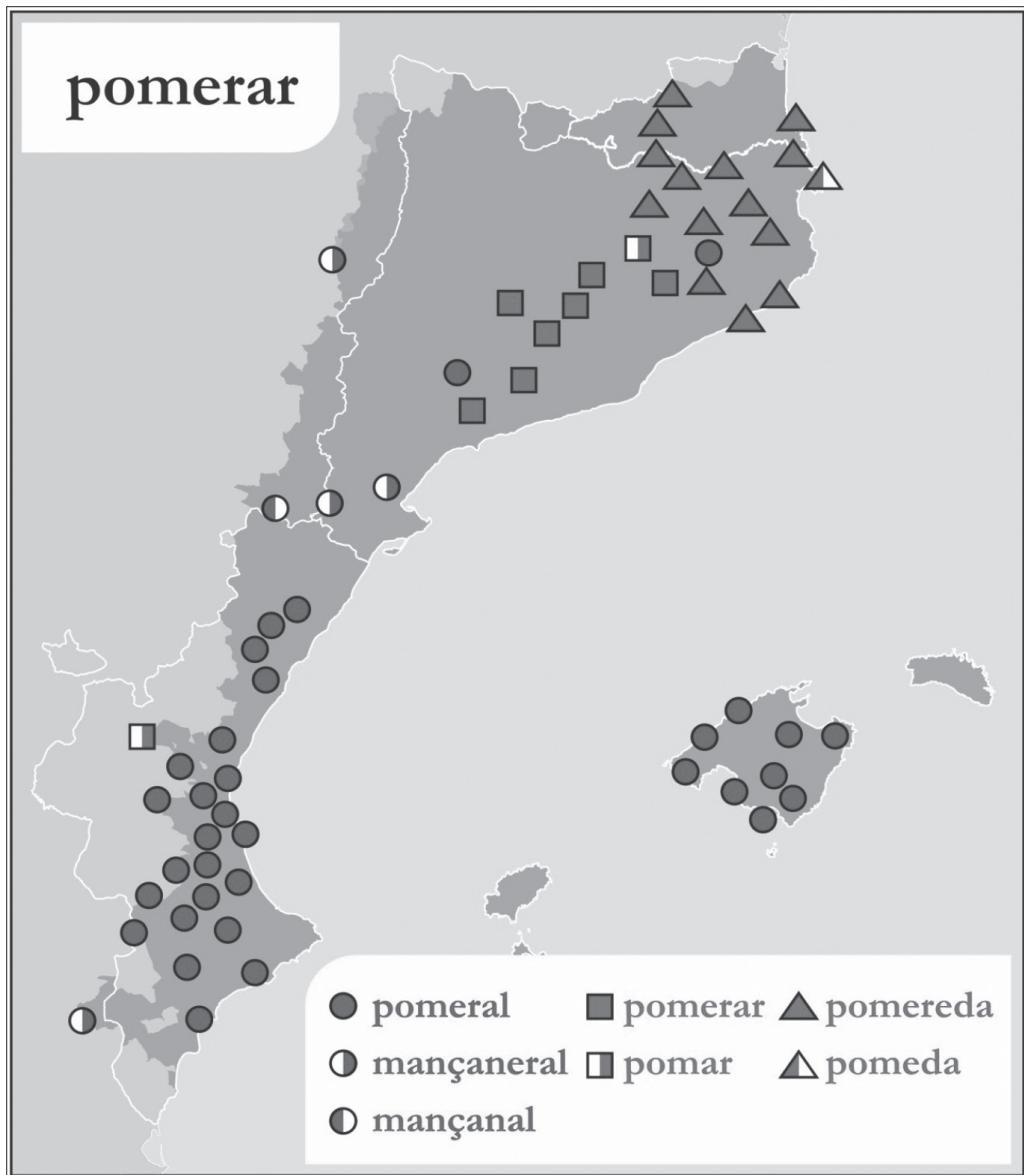
alzinar

Mapa 1. *carrascal / alzinar* segons l'ALDC.

Mapa 2. *nogueral / noguerar* segons l'ALDC.

Mapa 3. *pomeral / pomerar* segons l'ALDC.

3. El sufix llatí *-ALIS, -E / -ARIS, -E* i la norma fonètica d'elecció de les variants

En llatí existia el sufix *-LIS*, que formava adjectius a partir de substantius. El sufix adoptava una vocal temàtica que depenia de la declinació del substantiu:

a) -ILIS amb substantius de la segona o de la tercera declinació: SERVILIS (< SERVUS, -I + *-LIS*), PUPERILIS (< PUER, -ERI + *-LIS*), HOSTILIS (< HOSTIS + *-LIS*), CIVILIS (< CIVIS + *-LIS*);

b) -ULIS amb substantius de la quarta declinació: TRIBULIS (< TRIBUS + *-LIS*), CURRULIS (< CURRUS + *LIS*);

c) -ELIS amb substantius de la quinta declinació: FIDELIS (< FIDES, -EI + *LIS*); *id -ALIS* amb substantius de qualsevol declinació, que alternava amb la variant dissimilada *-ARIS*.

El sufix format amb la vocal temàtica *a*, pel seu caràcter obert a substantius de qualsevol declinació, va resultar el més productiu en llatí, i cal considerar les dos variants, amb lateral i amb ròtica, com a un sol sufix, perquè, com afirmava Diez (1874 : 303), en llatí «les suffixes *-ALIS* et *-ARIS* ont une seule et même signification, que leur emploi respectif est uniquement déterminé par l'euphonie (dissimilacion), c'est-à-dire que la langue choisit *-ALIS*, quand le primitif se termine par *r*, et *-ARIS* quand il se termine par *l*, de là PLUR·*ALIS*, mais SINGUL·*ARIS*».

Postulem, doncs, l'existència d'un sol sufix llatí (*-ALIS, -E / -ARIS, -E*) que formava adjectius *-i*, en menor grau, substantius- derivats de substantius *-i*, en uns pocs casos, d'adjectius-, amb un valor de pertinença.

4. El sufix col·lectiu *-ALIS/-ARIS* en les llengües iberocitanoromàniques

Mentre que sufixos llatins amb valor col·lectiu com ara *-ETUM -A* i *-ARIUS -A* han deixat descendents en totes les llengües romàniques, com ens mostren els mapes 4 (NUCETUM *-A*) i 6 (PALEARIUM *-A*), el sufix *-ALIS/-ARIS* amb este mateix valor només ha donat descendents en les varietats iberoccitanoromàniques, com mostren els mapes 5 (NUCALIS/NUCARIS) i 7 (PALEALIS/PALEARIS).

Mapa 4. NUCETUM, -A.

Mapa 5. NUCALIS/-ARIS.

Mapa 6. PALEARIUM, -A.

Mapa 7. *PALEALIS/-ARIS.

5. Els col·lectius, abundancials i augmentatius en *-al/-ar*: àmbit semàntic

En la taula 1 es mostren els vint-i-un sentits que presenten els col·lectius, augmentatius i abundancials en *-al/-ar* en les varietats iberoccitanoromàniques.

TAULA 1.

	1.1	llocs on abunden plantes silvestres
	1.2	camps de plantes cultivades
	1.3	llocs on abunden arbres silvestres
	1.4	camps d'arbres fruiters
botànics i agrícoles	1.5	col·lectius i abundancials botànics diversos
	1.6	terrenys d'ús agrícola o ramader
	2.1	col·lectius d'animals salvatges
zoològics	2.2	col·lectius d'animals domèstics
	2.3	regions properes a una part del cos
	3.1	augmentatius de formes del relleu
	3.2	col·lectius i abundancials de formes de relleu
geològics i meteoro·rològics	3.3	terrenys on abunda una determinada classe de material
	3.4	terrenys on abunda material petri de diversa grandària
	3.5	terrenys o llocs d'un determinat color o d'una altra qualitat
	3.6	augmentatius i llocs relacionats amb fenòmens naturals
	3.7	llocs on abunda l'aigua, el gel, la neu o el fang
constructius	4.1	augmentatius d'obres i materials de construcció
	4.2	col·lectius d'obres i materials de construcció
numerals	4.3	col·lectius numerals
populars	4.4	col·lectius i augmentatius populars
diversos	4.5	augmentatius d'objectes diversos

6. Repertori de col·lectius, abundancials i augmentatius aragonesos en *-al/-ar*

6.1.1. Llocs a on abunden plantes o arbusts silvestres

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
chinebral, chuncal, ontinal	chinebrar, chuncar, ontinar

-al	-ar
alborzeral, artal, barzical, beticaral, brocazal, cardal, felegueral, fumanal, gabarderal, narronal, otal, sarronal, sosal, tamarigal	alizonar, allagar, baladrar, brizonar, cicutar, coscollar, felcar, felecar, gabardar, mandilar, salencar, salitar, sanguinar, sisallar, zerbillonar

alborza > alborzera > alborzeral

alizón (alteració de *arizón*) ‘*Echinopspartum horridum*’ > *alizonar* (NL: l’Alt Aragó; Villar)

allaga > allagar (Ansó, Echo) i *allacar* (NL: Pandicosa, 1487, Vázquez 1998)

arto ‘cambronera, zarza’ (DRAE) > *artal* (NL: l’Alt Aragó; Echo, Kuhn)

baladre ‘adelfa’ > *baladrar* (NL: Pandicosa, la Bal de Tena, Guillén)

barza > barzical ‘zarza grande’ (Pandicosa, on també hi ha *barziquera* ‘conjunto de zarzas’)

betiquera ‘*Clematis vitalba*’ > *betiquerat* (NL: *Beticarales*, Escarrilla, la Bal de Tena, Kuhn)

breco ‘brezo’ (Bielsa) > *el Brocazal* (NL: Bielsa, Saura); germà dels gascons *brocar* i *brocassar* ‘lieu couvert de broc’, derivats de *broc* ‘vêgetal épineux; buisson’ (Palay)

brinzón (alteració de *arizón*) ‘*Echinopspartum horridum*’ > *brizonar* (NL: l’Alt Aragó)

cardo > cardal (NL, Torla, Kuhn)

chinebro, chinepro ‘enebro’ > *chinebral* (Benasc; Echo, Kuhn) i *chinebrar* (Echo), *chineprar* (Echo, Sallent, Kuhn)

chunco > chuncal (Chistau) i *chuncar* (Pandicosa, Broto, a Buerda, Piarruego, Rebillia, Oto)

cicuta > cicutar (NL: *la Costera del Cecutar*, Sallent de Galligo)

coscolla > coscollar (NL: *Sierra de los Coscullares*, 1301, entre Abizanda i Escanilla-Lamata (Vázquez 2018)

espíglol > espigolar (NL: *el Espigolar*, 1301, entre Abizanda y Escanilla-Lamata (Vázquez 2018)

feleguera (Benasc, Sesué) ‘helecho’ > *felegueral* ‘helechal’ (Benasc)

felequera ‘helecho’ (la Bal de Bio) > *felcar* ‘helechal’ (NL: Echo), *felgar* (doc. 863, Santoña, Cantàbria: “ipsa felgare”), *felecar* (Aso, Sobremón, Betés; NL, 1495, Pandicosa, Vázquez 1998)

fumana ‘gènere de plantes de la família de les cistàcies’ > *fumanal* (NL: Osca)

gabarda ‘fruto del escaramujo’ > *gabardar* (NL: Escarrilla, la Bal de Tena; Guillén)

gabarda > gabardera ‘escaramujo’ > *gabarderal* (NL: l’Alt Aragó, Villar)

mandil ‘regaliz de montaña’ (Chistau, Bielsa) > *mandilar* (NL: Tena, Guillén)

narrón ‘hierba parecida al esparto’ > *narronal* (NL: Oz, la Bal de Tena; Guillén)

ontina > ontinal (NL: Osca, Navarra) i *ontinar* (NL: Osca, Saragossa)

ote (basc) ‘aulaga, tojo’ > *otal* ‘aulagar, tojar’ (NL: Broto, Sobrarbe; OnCat)

salenca ‘planta del gènere *Salix*, pròpia dels llocs humits, que s’empra com el vimen per a fer cistells i altres recipients rústecs’ > *salencar* (NL: l’Alt Aragó, Villar) *sarrón* ‘espinaca silvestre’ (Chistau, Sobrarbe, Benasc) > *sarronal* (NL: Piedrafita, la Bal de Tena; Guillén)

salieto ‘sarga’ (Bielsa, Chistau) > *salietar* (Chistau), *salitar* (Plan, Chistau)

sangre > *sanguín*, *sanguino* ‘*Cornus sanguinea*’ > *sanguinar* (NL: l’Alt Aragó, Villar)

sisallo ‘*Salsola vermiculata*’ > *sisallar* (Binéfar)

sosa > *sosal* (Binéfar)

tamariz ‘tamarisco’ > *tamarigal*

zerbillón ‘avellana de monte’ (Liná, Torla; Andolz), *zeribión* ‘tòfona’ (Plan, Chistau, Bielsa; Casacuberta) > *zerbillonar* (NL: Pandicosa, Osca; Guillén).

6.1.2. Camps de plantes cultivades

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
fenal	fenar

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
chordonal, chordoneral, fabal, napazal, ordial, trigazal	abenar, cañimar, chodiar, fragar, greixar, linear, millocar, napar, panizar, patatar, trunfar

abena > *abenar* (NL: “una faxa ens *Abenás*”, Tramacastiella, 1498, a l’hora d’ara Sabenás, Vázquez 1998)

cañimo > *cañimar* (Salas Altas)

chodía ‘judía’ > *chodiar* (Echo, Kuhn)

chordón ‘framboesa’ > *chordonal* (Echo, Benasc); cf. cat. *gerdó*

chordón > *chordonera* ‘framboeso’ > *chordoneral* (Benasc)

faba > *fabal* (Mundot)

feno > *fenal* ‘tierra con hierba para pasto’ (Osca, Boroa; Torla, Fiscal, Linás, Kuhn) i *fenar* ‘prado’ (Orós, Osca)

fraga ‘fresa’ > *fragar* ‘fresal’ (Echo)

grexa ‘berro’ (la Bal de Tena, Vázquez 1994a) > *grexar* (NL: Sallent de Galligo, Guillén); cf. cat. *créixens* i *greixes*

lino > *linear*

milloca ‘maíz’ > *millocar* (Berdún, Guasa)

napo > *napar* ‘campo de nabos’ (Somontano)

napo > *napazal* ‘campo de nabos’ (NL: Oz, la Bal de Tena; Guillén)

ordio ‘cebada’ > *ordial* (Echo, Borrés)

panizo > *panizar* (Tardienta i Sotonera)

patata > *patatar* (Echo)

trigo > *trigazal* (Echo, Kuhn)

trunfa ‘*patata*’ > *trunfar* (Chistau, Benasc).

6.1.3. Llocs a on abunden arbres silvestres

-al	-ar
abetal, buxacal, buxetal, carrascal, caxical	abетар, buxacar, buxetar, carrascar, caxicar

-al	-ar
fraxinal, sabinal	buxicar, buxitar, caxigar, fabar, sabucar, salzar, salzetaр, salzinar

abet(e) > *abetal* (NL, Echo, Kuhn) i *abetar* (Sallent; NL: Urzainqui, Navarra)

buxo > *buxaco* ‘boj de gran tamaño’ (Echo, Ansó, Chasa) > *buxacal* (Echo) i *buxacar* (Echo, Chasa)

buxo > *buxicar* (Borrés, Linars i la Bal de Broto)

buxo > *buxetal* i *buxetar* (Guaso)

buxo > *buxitar* (Fanlo, Rohlfz.)

carrasca > *carrascal* (Plana de Uesca) i *carrascar* (Echo, Kuhn)

caxico > *caxical* (Ansó; Echo, Kuhn) i *caxicar* (Borrés, la Bal de Broto, Chasa, Sobrepuesto; doc. 1103, Sant Veturián, Osca: “ad illa parte de *Cassiquar* de Grialvalo”)

caxigo > *caxigar* (Mundot)

fabo ‘*faig*’ > *fabar* ‘*fageda*’ (Sobrepuesto, Yosa, Fanlo)

fayo ‘*faig*’ > *fayar* ‘*fageda*’ (Bolea)

fraxino ‘*fresno*’ > *fraxinal* (NL: Echo, Kuhn)

sabina > *sabinal* (NL: l’Alt Aragó, Villar)

sabuco > *sabucar* (Echo, Kuhn)

salz ‘*sauce*’ (Biello Sobrarbe, Plasenzia, Rodellar) > *salzar* ‘lugar abundante en sauces’ (Biello Sobrarbe)

salz > *salzinar* (DRAE, Àlaba, Aragó)

salz > *salzetaр* (NL: Artosa, 1424, el Salsetar, Vázquez 1994b).

6.1.4. Camps d'arbres fruiters

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
almendreral	olibar, zerullar

almendra > *almendarra* > *almendreral*

zeruello > *zerullar* (NP: García del Cerullar, 1313, Vázquez 2018)

oliba > *olibar*.

6.1.5. Altres col·lectius i abundancials botànics

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
boscarral, boscaral, feixinal, ferreñal, ferrinal, yerbusal, matarral, matical, matigal, matucal, trongal	balaguerar, pallar, pollicar, trillar, trongachar, trongazar

bálago ‘paja larga de los cereales después de quitarle el grano’ > *balaguero* ‘montón grande de paja o heno, al aire libre, formado frecuentemente en torno a un palo vertical para conservarlo todo el año’ > *balaguerar* (NL: alterat com a *Balagarar*, o Pueyo de Tena; Vázquez 1994a)

bosque > *boscarral* ‘bosquecillo espeso, formado principalmente de arbustos’ (Benasc, Ballarín)

bosque > *bosquera* ‘espesura grande en el bosque’ (Pardo Asso) > *bosqueral*, alterat com a *boscaral*, ‘bosque espeso’ (A Fueva, Sobrarbe)

feixa, faja > *feixina, fajina* ‘pila de haces de mies’ > *feixinal* ‘gran número de feixines de mies’ (Benasc), *fajinal* ‘almacén donde se guarda la garba sin trillar’ (Barós, Andolz)

ferraina > *ferrinal* ‘terreno sembrado de forraje’ (Estadilla, Binéfar, Fonz), amb variant *ferríñal* (Fonz, Binéfar)

herba > *yerbusal* (Benasc) ‘sitio poblado de hierbas’

mata > *matarral* ‘matorral’ (Ansó, Chistau, Bielsa)

mata > *matical* ‘matorral’ (Salas, Altas, a Fueva, Torla, Semontano)

mata > *matigal* ‘matorral’ (Chistau); cf. *matiguero* ‘íd.’ (Benasc, Campo)

mata > *matucal* ‘matorral’ (Benasc)

palla > *pallar* ‘pajar’ (Ansó, Biello Sobrarbe, Echo, Pandicosa, Sallent, Lobarre; doc. 1080, Sant Joan de la Penya, Osca)

pollizo ‘árbol o planta cuando es pequeña’ (Rodellar), ‘renuevo, brote de una planta’ (Aineto) > *pollicar* ‘terreno poblado de mata baja’ (Pardo Asso), ‘plantío joven, almáciga’ (Martínez Ruiz)

trilla (antic) ‘tancat fet de fullam i brancatge de plantes enfiladisses sostingut per pals ficats en terra’ > *trillar* ‘camp on hi ha moltes trilles o tancats vegetals’ (doc. 1076, Sant Joan de la Penya: “in illo *trillare*”)

trongo ‘tronco’ (Bielsa) > *trongal* (NL: Bergua, Cortillas; Villar)

trongo ‘tronco’ (Bielsa) > *trongazar* (NL documentat en 1431, Vázquez 1994a); Sau-ra arreplega en Chesera un NL os *Trocazales*, que proposa com a derivat del celta TRAU^{KU}, però em sembla més probable que siga variant de *troncazar*

trongo > *trongachar* (NL: Sallent de Galligo, Guillén).

6.1.6. Terrenys d’ús agrícola i ramader

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
aborral, agorral, artical, artigal, faxinal, femeral, ortal, pa-tral, tascal, tasquiza, turrumbal, turruncal	panar

agüerro (< basc *agorr* ‘setembre’) ‘otoño’ > *agorral* ‘pasto cuya hierba se recoge en el otoño’ (867, Siresa, Echo: “dono [...] estivam que vocatur Agnedera et suos *agorrals*”, LHP), amb variant moderna *aborral* ‘montes y tierras de altura me-dia y cubiertas en general de monte bajo’.

artica, artiga > *artical, artigal*.

faxa ‘haza, campo de cultivo de forma alargada’ > *faxinal* ‘conjunt de feixes de con-reu’ (NL: Sieste i Sallent de Galligo, Osca; DCor, III, 931a28; Guillén).

fiemo ‘estiércol’ > *femera* ‘estercolero’ > *femeral* ‘sitio donde están las femeras o el conjunto de ellas’ (Luesia, Salas Altas; Pardo Asso), també alterat com a *femar-al* (Jaca) i com a *fumaral* ‘vertedero de basura’ (Ansó; NL: la Bal de Tena, Guillén)

güerto > *ortal* ‘hort’ (NL: “el fenero d’es *Ortals*”, Pandicosa, 1480, Vázquez 1994b).

pan de tierra > *panar* ‘campo de cultivo’ (Nerín, a Fueba; Benasc, Viu de Campo, Chistau, Serveto, DCor).

prato (Bielsa) > *pratal*, alterat com a *patral* ‘trozo de pradera alpina rodeado de bosques o arbustos’ (Sobrepuesto).

tasca ‘pasto en la alta montaña’ > *tascal* ‘terreno de poca extensión cubierto de cé-sped, prado alpino’ (Sobrepuesto).

tasca ‘césped’ (Echo) ‘hierba en el prado’ (Ansó, Lacanal, Kuhn) > *tasquiza* ‘prado natural grande’ (Echo).

tierra > *terrumbal*, alterat com a *turrumbal* ‘campo poco fértil’ (Biescas, Rohlf); cf. l’aragonés *terrumpero*, *turrumpero*, *turrumbero* ‘tierra incultivable’, ‘terra-plén’, ‘montón grande de tierra’, el valencià *terruper* i *terruperal* i el cat. *ter-rumper*.

tierra > *terruncal*, alterat com a *turruncal* ‘terreno’ (Andolz).

6.2.1. Col·lectius i abundancials d'animals salvatges

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
fromigal	fromigar

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
rabosal	calapatar, cubilar, sangardanar

calapato ‘sapo’ > *calapatar* (NL: o Pueyo, 1489, Vázquez 1998) i *galapatar* (NL: Piedrafita, Guillén)

cubil ‘sitio donde los animales, principalmente las fieras, se recogen para dormir’ > *cubilar* ‘íd.’ (Ansó, Echo, Bielsa)

forniga > *fornigal* ‘lugar donde abundan los hormigueros’ (NL: A Fueba), *formigal* (NL: Sallent de Galligo; *fromigal*, Lanuza, Kuhn) i *fromigar* (NL: Sallent, 1426, Vázquez 1994)

rabosa > *rabosal* (però sembla més prompte adjectiu; NL Monte *Rabosal*, Bolea, Kuhn)

sangardana ‘lagartija’ > *sangardanar* (NL: Sallent de Galligo, Guillén).

6.2.2. Col·lectius d'animals domèstics i llocs a on crien

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
arnal, arnedal, bacarizal, bobaral, boyeral, sirrial	

arna ‘colmena’ > *arnal* ‘colmenar’ (Fiscal, Kuhn); *arnedal* (NL, la Bal de Lierp, Giralta)

baca > *bacariza* ‘pasto para las vacas’ (Lanuza, Andolz) > *bacarizal* (NL: la Vall de Tena, Guillén; Sallent, Kuhn)

buey > *bobal* ‘clase de uva negra’ > *bobalar* ‘partida de terreno destinada a pastar los bueyes’ (Benasc, Ballarín; NL: *Bubalar*, Pandicosa)

buey > *boyera* ‘corral o establo donde se recogen los bueyes’ > *boyeral* ‘dehesa boyal, tierra para pasto de bueyes’ (Bagüés, las Cinco Villas; EBA), alterat com a *boyaral* ‘lugar no mancomunado, donde sueltan las vacas, cerca del pueblo’ (Lanuza, el Alto Galligo; EBA)

sirria ‘sirle, excremento del ganado lanar y cabrío’ > *sirrial* ‘lugar lleno de sirria’ (DECH).

6.2.3. Regions properes a una part del cos

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
	mollar, molsegar, papolar, polpar

mollo ‘blando, esponjoso’ > *mollar* ‘pulpa, lo bueno, lo agradable y blando de la carne’ (Somontano, Andolz)

molса ‘musgo’ > *molsegar* ‘parte más carnosa del cuerpo de las personas’ (Benasc, on també es diu *molsudo* ‘carnoso’); cf. català *molsut* ‘carnós’ i *molsar*, *molseguera* ‘lloc on abunda la molsa’, i el derivat del castellà *muelle* ‘delicado, suave, blando’, amb el sufíx col·lectiu *-edo* > *molledo* ‘parte carnosa y redonda de un miembro, especialmente la de los brazos, muslos y pantorrillas’

papo ‘buche de las aves’ > *pápola* ‘tumor que las gallinas suelen tener en la lengua, y no las deja cacarear’ (Ansó) > *papolar* ‘papada, papo, parte entre la barba y el cuello (Pardo Asso), ‘parte delantera desde el cuello hasta las patas delanteras del cerdo’ (Bielsa)

polpa ‘pulpa’ > *polpar* ‘polpera, aumentativo de polpa, parte blanda de algo’ (Pardo Asso); cf. *polpar* adj. ‘mollar, flojo, blando’ (Pardo Asso).

6.3.1. Augmentatius de formes del relleu

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
esponal	esponar
<i>-al</i>	<i>-ar</i>
baganal, comedal, coronal, fondal, puyal, toral	escalar

bago ‘solar vacío’ > *baganal* ‘íd.’

coma ‘espacio llano, generalmente de pasto’ > *Comedal* (NL: Beranui, Giralt)

corona ‘cima de una colina o de otra altura aislada’ > *el Coronal* (NL: Tramacastiel·la, Vázquez 1998)

escala > *escalar* (< SCALAR) ‘paso angosto de montaña con escalones naturales o hechos a mano’ (Osca) > *Escalarre* (NL: el Pallars Sobirà); del mateix origen és el francés *escalier*; del plural SCALARIA prové el castellà *escalera*; *OnCat*

espuena, espuenda ‘borde de un canal o de un campo’ > *esponal* ‘margen divisorio’

ria grande' (Biello Sobrarbe, Bielsa), 'campo malo en la ladera de la montaña' (Chistau; docs. 981 i 1128, Obarra, Ribagorça: "ad illo spondale", "in ipso sponnal"), *espuenal* (Benasc) i *esponar* (Fonz)

fondo > *fondal* 'hondonada' (Bolea, Andolz)

pueyo > *puyal* (NL: *es Puyals*, 1374, Sallent, Vázquez 2017)

toro 'puig, turó' (NL d'origen pre-romà: Zamora, l'Alt Palància, Simat de la Valldigna, Menorca) > *toral* 'montículo de cima redondeada' (Ansó).

6.3.2. Col·lectius i abundancials de formes del relleu

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
bozacal, picarral, tormacal	carcallar

bozo 'roca, piedra grande' (només documentat com a NL en l'Alt Aragó) > *bozacal* (NL: Bibán, Buesa de Broto i Rodellar; Vázquez 2020)

carcallo (no documentat en aragonés, però en valencià hi ha *carcall* 'roca punxeguda, amb estrats inclinats, de mal caminar', Colomina 2017) > *carcallar* (NL: *los Carcalhás*, 1495, Sallent; a l'hora d'ara *Carcachás*; Vázquez 1998)

picarra 'desigualdad en el terreno y sin vegetación porque el agua arrastró la tierra' (Pardo Asso), 'campo fértil' (Ayerbe), 'peñas, crestas' (Ansó) > *picarral* 'terreno en que el agua arrastró la tierra y ha quedado desigual, formando hoyos y regatos', 'sementero muy malo y claro' (Pardo Asso), i variant *pitarral* 'terreno en que todo es piedras, o en que el agua arrastró la tierra laborable'; cf. *litaral* en el paràgraf 6.3.4 i *litarral* en el 6.3.7

tormo 'penyal aïllat' > *tormacal* (NL: Ibones de l'Alarri o Gorgos del *Tormacal*, la Bal de Bielsa; és el mateix cim conegut a la banda gascona com a *Tromacal*).

6.3.3. Terrenys a on abunda una determinada classe de material

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
bural	salinar, salobrar

buro 'greda' (Aragó) > *bural* (NL: la Bal de Tena, Guillén; Escarrilla, Kuhn)

sal > *salina* 'mina de sal', 'establecimiento donde se beneficia la sal de las aguas del mar o de ciertos manantiales, cuando se ha evaporado el agua' > *salinar* 'sitio donde hay salinas' (a Fueva; NL: Osca)

sal > *salobre* > *salobrar* 'terreno salobreño' (Binéfar).

6.3.4. Terrenys a on abunda material petri de diversa grandària

-al	-ar
arenal, ronal	arenar, ronar

-al	-ar
cantal, cargadal, cotonal, litaral	bolar

arena > *arenal* i *arenar* (NL: “hun camp ens Arenás”, o Pueyo, 1492)

bolo ‘mole pétreo, desprendida de la montaña, de formas redondeadas’ (Somontano d’Osca, Chistau, Ansó, Pandicosa, Echo) > *bolar* (NL: Tramacastilla, la Vall de Tena; Guillén)

canto ‘trozo de piedra’ > *cantal* ‘cantizal’ (DRAE; doc. 1063, Longars, Saragossa)

cargo ‘cantidad de piedra para mampostería o afirmado, aproximadamente de un tercio de metro cúbico’ > *cargadal* ‘acumulación de tierra y otras sustancias en el fondo de los ríos y acequias’ (Osca); cf. *cárgaro* ‘solatge’, rara esdrúixola que Casacuberta arreplegà en Casp

cotón ‘cudol, pedra aredonida’ (només conservat com a NL en Olibán, Barbenufa, Oz i Lerés) > *cotonal* (NL: Berbusa, Zillas, Cortiellas, Escartín i Xavierre del Obispo; Vázquez 2020)

enrona ‘escombros, desperdicios de una obra’ (Balbastro, Luesia, Uncastillo, Biello Sobrarbe) > *ronal* ‘lloc ple de pedres i de sorra que el riu sol inundar en les riuades’ (Bielsa, Gistain) i *ronar* ‘id.’ (Bielsa)

lit ‘alud’ (Chistau, Bielsa) > *litaral* ‘lugar, en la ladera de la montaña, formado por piedras de regular tamaño y no asentadas bien en el suelo’ (Bielsa); cf. *llido* ‘allau de neu’ (el Pallars), ‘gros despreniment de neu’ (DCat).

6.3.5. Terrenys o llocs d'un determinat color o d'una altra qualitat

-al	-ar
	mollar, polpar

mollo ‘blando, esponjoso’ > *mollar* ‘terreno pantanoso’ (Benasc, la bal de Lierp)

polpa ‘parte mollar de la carne que no tiene huesos ni ternilla’ > *polpar* ‘tierra buena, sin cascojo’ (Martínez Ruiz); cf. *polpar* adj. ‘mollar, flojo, blando’ (Pardo Asso) i m. ‘buena calidad de un terreno por estar exento de piedras y raíces’ (Fuencalderas).

6.3.6. Augmentatius i llocs relacionats amb fenòmens naturals

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
fiteral, fogaral	fogar, solanar

fito ‘fijo’ > *fitero* ‘resistero, calor causado por la reverberación del sol’ (Pardo Asso, amb sinònim *fitarril*) > *fiteral* ‘íd.’ (Andolz)

fuego > *fogar* ‘sitio donde se hace la lumbre en las cocinas, chimeneas y hornos de fundición’

fuego > *fogar* > *fogaral* ‘fogata’ (Benasc), ‘hogar, todo el lugar alrededor del fuego’ (Pardo Asso; Biescas); cf. *fogaril*

sol > *solano* > *solanar* ‘sitio o lugar donde el sol da de lleno’, ‘corredor o pieza destinada en la casa para tomar el sol’ (Aragón).

6.3.7. Llocs a on abunda l'aigua, el gel, la neu o el fang

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
aguamanal, badinal, bardizal, barducal, barduscal, basal, basucal, bural, chamarcal, chapurcal, garantal, pachucal, charcaral, charquinazal, chelegal, fangaral, fangusal, litarral, pichanal	aguatar, charcar

agua + manar > *aguamanal* ‘manantial’, ‘acequia o zanja para conducir agua’

agua > *aguata* ‘lugar en el que hay agua potable’ > *aguatar* (NL: *los Aguatás*, 1484, Tramacastiella, Vázquez 1998)

badina ‘balsa o charca de agua’, ‘remanso’ (Aragón) > *badinal* ‘badina grande’, ‘sitio o parte del río en que hay badinas’ (Borao, Pardo Asso)

bardo ‘barro’ > *bardizal* ‘puesto do bi ha muito bardo’

bardo > *barducal* ‘bardizal’

basa ‘charco, balsa’ > *basal* ‘balsa, estanque’

basa > *basucal* ‘lugar encharcado’

buro ‘lodo, sedimento que dejan las aguas turbias’ > *bural* ‘fangal’ (Osca, Andolz)

chamarcar ‘hacer pantanos en un terreno’ > *chamarcal* ‘laguna, accidental o temporal’ (Pardo Asso)

chapurcón ‘salpicadura al pisar un charco’ (Luesia, Uncastillo) > *chapurcal* ‘charco, terreno pantanoso’ (A Buerda, Piarruego, Rebilla, A Fueba, Viello Sobrarbe), alterat per metàtesi com a *pachucal* ‘lodazal de estiércol’ (Benasc)

charco > *charcar* (NL: Arguis, Osca)

charco > *charquera* (Sobrepuerto) ‘charco grande’ > *charqueral*, alterat com a *charcaral* ‘sitio barroso’ (Chistau); però bé podria ser un derivat format a partir de *charcar*

charco > *charquinazal* ‘lugar de mucho barro’ (Echo, Rohlfs)

chelo ‘hielo’ > *chelegal* ‘helero, masa de hielo que cubre cierta superficie’ (Benasc)

fango > *fanguera* ‘terreno lleno de fango’ (Sobrepuerto) > *fangueral*, alterat com a *fangaral* ‘sitio barroso’ (Chistau); però podria ser un derivat format a partir de *fangar*

fango > *fangusal* ‘lodazal’ (Benasc)

garanto ‘corriente de agua muy pendiente’ (germà de *carant*, ribagorçà i pallarés, *DCor*) > *Garantal* (NL: Fontova [Graus], Giralt)

lit ‘alud’ > *litarral* ‘lugar donde se acumula la nieve desprendida de una ladera’

(Chistau); cf. *llido* ‘allau de neu’ (el Pallars), ‘gros desprendiment de neu’ (*DCat*)

pichar ‘orinar’ > *pichanal* ‘lloc a on plou molt’ (malnom de Fablo, a on sempre plou, Kuhn).

6.4.1. Augmentatius d’obres i materials de construcció

-al	-ar
trullal	trullar

-al	-ar
estrimal, trapal	

extremo > *estrimal* ‘extremadura’ (doc. 1070, Sos, Saragossa: “dederunt in illo mercato uno *stremal* de peza camio”); cf. valencià *extremal*, aragonés *estrimera* ‘extremo’ (Martínez Ruiz) i benasqués *estrimall* ‘desperdicio, residuo’ (Ferraz); NL *estrimal* (Sallent), *estrinal* (Pandicosa) ‘partida cerca de la frontera’ (Kuhn)

trapa ‘agujero en los pajares para acceder a la vivienda’, ‘abertura en el piso de una dependencia para bajar a otra, o en el techo para subir a la inmediata superior’ > *trapal* ‘rotó, agujero, rasgón’ (Chistau, Nerín, Fonz, Binéfar, Campo, Benasc), ‘herida de grandes dimensiones’ (Pardo Asso)

trullo ‘lagar con depósito inferior donde cae directamente el mosto cuando se pisa la uva’ (< TORCULUM) > *trujal* ‘prensa donde se estrujan las uvas o se exprime la aceituna’ (DRAE; Baixo Alcanadre, Almudébar, Luesia, Uncastillo) i *trujar* (a Fueba, a Buerda, Salas Altas, Semontano, Adagüesca, Binéfar), *trullar* (< TORCULAR –ARIS; Galliguera).

6.4.2. Col·lectius d'obres i materials de construcció

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
barracal, campanal, fondanal, fosal	barracar, campanar, fondanar, fosar, molinar

barraca > *barracal* (Echo, Kuhn) i *barracar* (NL, despoblat del teme d'Embún, Jaca, Osca; Ubieto 1972 el documenta com a *Barracare* i *Barracari* l'any 893) *campana* > *campanal* ‘campanario’ (Ansó, Chistau, Bielsa; Sallent, Panticosa, Fabblo, Aineto, Kuhn) i *campanar* (Plan, Echo; Biescas, Bolea, Loarre, Kuhn); cf. cast. *campanil* ‘id.’

fuen > *fontanal* (Benasc), *fondanal* (NL: Tramacastiella, 1486, Vázquez 1998) i *fondanar* (NL: Sallent, Kuhn; NL, 1490, Oz i Sandiniés, Vázquez 1998)

fuesa > *fosal* ‘cementerio’ (Sallén, Pandicosa, Torla, Aineto, Loarre, Kuhn) i *fosar* ‘id’ (Bielsa)

molino > *molinar*.

6.4.3. Col·lectius i augmentatius numerals

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
terzenal	alquintar, milar

ciento > *centenar* > [a través de l'àrab] aragonés arcaic *alquintar* (doc. 1085: “*alquintare et medio de cera*”, San Juan de la Peña)

mil > *milar* ‘millar’ (Bielsa)

tres > *terzenal* ‘trío, terceto’ (Echo), ‘conjunto de treinta fajos’ (Echo, Aineto, Solanilla, Kuhn); cf. l'adjectiu català antic *tercenal* ‘compost de tres’.

6.4.4. Col·lectius, abundancials i augmentatius populars

<i>-al</i>	<i>-ar</i>
puyal	

pueyo ‘cerro, cabezo, altozano’, ‘gran cantidad’ > *puyal* ‘montón, conjunto de cosas generalmente semejantes, puestas sin orden unas encima de otras’ (Benasc, Salas Altas, la Bal de Lierp).

7. Documentació antiga dels col·lectius en aragonés

En taula 2 podem observar com en les solucions antigues (segles IX-XII) trobem els resultats regulars de les regles *b i c i* el predomini de *-ar* amb radicals sense líquides.

TAULA 2

	<i>-al</i>	<i>-ar</i>
regla <i>a</i>	cantal (1063, Longares, Saragossa), bustal (1155, Uncastillo, Saragossa)	cañamar (863, Obarra, Ribagorça), coscojar (1024, Sant Viturián, Sobrarbe), estepar (1092, Sant Joan de la Penya, Osca), juncar (1055, Sant Viturián), caxicar (1103, Sant Viturián), fosar (1103, Fanlo, Sobrarbe); [cf. bustar (831, Liébana, Cantàbria; 912, Arlanza, Burgos)]
regla <i>b</i>	estrimal (1070, Sos, Saragossa), figueral (1136, Saragossa)	
regla <i>c</i>	albal (1188, Tudela)	albar (1155, Uncastillo), cubilar (867, Siresa, Echo), linar (863, Obarra), alquintar (1085, Sant Joan de la Penya), trillar (1076, Sant Joan de la Penya)

8. El cas de Lobarre: el sufix topònomic *-arre*, variant fonètica de *-ar*

Trobem díhuit col·lectius, abundancials i augmentatius formats amb *-arre* (amb variant *-arri*, per tancament de la vocal final, habitual dels parlars xipelles, i *-èrri*, per tancament de la vocal tònica). Es tracta d'una variant, molt interessant, de *-ar*, ja assenyalada per Coromines (1965), que la considerava una “survivance du basque”, que apareix quasi únicament en noms de lloc pallaresos i ribagorçans. Com vaig assenyalar fa vint anys (Colomina, 1996: 216-8), la variant es degué crear a partir d'una pronúncia vibrant de la bategant final, que experimentaria epèntesi de *-e*. Esta epèntesi vocalica es pot donar en casos aïllats (*recinte, culte*) però és regular en català, com va demostrar Wheeler (1987), quan una paraula acaba en dos consonants la segona de les quals és igual o més sonant que l'anterior, cosa que s'hauria donat en el present cas si considerem, com vol Wheeler, la vibrant com a bategant geminada.

No deu ser casual la proximitat dels parlars ribagorçans i pallaresos amb el territori gascó, on *-com* acabem de veure— la variant *-ar* és la majoritària, i és coneguda la importància del basc en la formació de la varietat gascona. També cal relacionar esta preferència per *-ar* i l'epèntesi vocalica amb el fenomen que en els parlars valencians centrals (aqueells on ha tingut més força la variant en *-ar*) reforça les consonants finals amb una [e] ([*kar^e*, *tot^e*, *rik^e*] = *car, tot, ric*).

Els díhuit col·lectius en *-arre* pertanyen als cinc camps semàntics següents.

8.1. Col·lectius de plantes silvestres

coscó ‘coscoll’ > *cosconar* > *cosconarr* > *Coscunarre* (NL: Isavarre, el Pallars Sobirà) *ginesta* > *ginestar* > *ginestarr* > *Ginestarre* (NL: Esterri de Cardós, el Pallars Sobirà) *llast* ‘llistó, herba prima, varietat de fenal, de l’espècie *Brachypodium ramosum*’ > *llastar* > *llastarr* > *llastarre* > *Llastarri* (NL: Espluga de Serra, l’Alta Ribagorça) *llist* ‘llistó, herba prima, varietat de fenal, de l’espècie *Brachypodium ramosum*’ > *llistar* > *llistarr* > *llistarre* > *Llisterri* (NP: Ponts, Arnés, Castelló, Vinaròs, Morella, les Useres, Sueca) *sisca* > *siscar* > *siscarr* > *siscarre* > *Siscarri* (NL: Castanosa, l’Alta Ribagorça).

8.2. Terrenys d’ús agrícola i ramader

camp > *campar* > *camparr* > *camparre* > *camperri* ‘camp molt gran’ (el Conflent, la Cerdanya)

jova ‘parell de bous per a llaurar’ > *jovar* ‘jovada, extensió de terra que pot llaurar un parell de bous en un dia’ > *juvarr* > *juvarre* > *Juverri* (NL: Andorra).

8.3. Col·lectius d’animals domèstics

viu > *vivar* ‘nido o madriguera donde crían diversos animales, especialmente los conejos’, ‘vivero de peces’ > *vivarr* > *vivarre* > *Viuerri* (NL: Montanui, la Ribagorça).

8.4. Col·lectius geològics

alb > *albar* ‘terra blanquera’ > *Alberri* (NL, Alcoi, i NP, doc. 1188, Tudela: “juxta peçam Juliani *Alberri*”, *LHP*, s.v. *albeare*; cf. llinatge basc *Alberdi*)

cascall ‘pedra solta’ > *cascallar* ‘paratge de pedra solta’ > *Cascalharre* (NP, doc. 1518, *Spill de Castellbò, OnCat*), amb despatalització de la lateral per influència de la vibrant; cf. *Pedrinyeri*)

escala > *escalar* ‘paso angosto de montaña con escalones naturales o hechos a mano’ (Osca) > *escalarr* > *Escalarre* (NL: el Pallars Sobirà)

losa > *losar* (NL: *Llosar*, Arén, Benasc, Giralt) > *loar* (el *Lloar*, NL, Falset, el Priorat) > *loarr* > *Loarre* (NL: Osca), amb variants medievals *Luar*, *Luarr*, *Luarre*, *Lobarre*, *Lovarre*, *Lodarre* i *Logar* (Ubieto 1972)

nou > *novar* ‘tros de terra que es comença a conrear o que es conrea de nou després de llevar la malesa’ > *novarr* > *Noarre* (NL: Tavascan, el Pallars Sobirà; *OnCat*)

pedra > *pedrinyar* > *pedrinyarr* > *pedrinyare* > *Pedrinyeri* (NL: Sant Orenç, Sopeira, la Ribagorça; amb canvi de la vibrant en bategant per influència de la palatal, cf. *Cascalharre*)

tosca ‘pedra arenosa fácil de treballar, molt usada en la construcció’ > *toscar* ‘pedrera de tosca’ > *toscarr* > *Toscarre* (NL: el Ges, l’Alt Urgell), *Toscarri* (NL: Soriguera, el Pallars Sobirà)

tova ‘tosca, pedra porosa’ > *tovar* > *tovarr* > *tovarre*, en els NL *les Tovarres* i *el Pic des Tovarres* (Ladorre, el Pallars Sobirà, NTC) i *el Barranc dels Tovarres*, Tavascan i Estaon, el Pallars Sobirà, *OnCat*).

8.5. Augmentatius d'obres de construcció

boga ‘fita de límit o de separació de terrenys’ > *bogar* ‘fita de grans dimensions’ > *bogarr* > *bogarre* > *Bogarri* (NL: la Guingueta d’Àneu, el Pallars Sobirà).

9. El condicionament fonètic de les variants en *-al/-ar* en aragonés

En les taules 3 (*a*, *b* i *c*) agrupem els col·lectius aragonesos segons que el primitiu no tinga líquides (regla *a*), continga una ròtica (regla *b*) o una lateral (regla *c*).

TAULA 3.A

primitiu	-al	-ar
sense líquides (regla <i>a</i>)	aguamanal, badinal, baganal, basal, basucal, bozacal, cantal, comedal, cotonal, fabal, fangusal, faxinal, fexinal, fondal, fraxinal, fumanal, matical, matigal, matucal, napazal, otal, pachucal, pixanal, puyal, sabinal, sabucar, sosal, tascal, tasquizal; <i>abetal, buxetal, campanal, caxical, chuncal, esponal, fenal, fondanal, ontinal</i>	abenar, aguatar, buxicar, buxitar, cañimar, caxigar, chodiar, cicutar, espigolar, fabar, fogar, napar, panizar, patatar, sanguinar; <i>abetar, buxetar, campanar, caxicar, chuncar, esponar, fenar, fondanar, ontinar</i>

Quan el primitiu no conté líquides (regla *a*) trobem 29 derivats només en *-al*, 15 només en *-ar* i 9 doblets *-al/-ar*. En percentatges, a partir dels 53 primitius, un 71,6 % presenten la variant *-al*, un 45 % la variant *-ar* i els doblets es presenten en un 17 % dels casos.

TAULA 3.B

<i>primitiu</i>		<i>-al</i>	<i>-ar</i>
amb ròtica (regla <i>b</i>)	-Vr	arnal, artal, artical, artigal, bardizal, barducal, barduscal, barzical, cargadal, chamarcal, chapurcal, charquinazal, chordonal, ordial, terzenal, yerbusal	charcar, gabardar, sangardanar
	-Cr	brocazal, estrimal, trapal, trigazal, trongal; <i>fromigal</i>	brinzonar, fragar, greixar, trongachar, trongazar, trullar; <i>fromigar</i>
	-r-	bacarizal, coronal, garantal, tamarigal <i>arenal</i>	<i>arenar</i>
	-Cral/	patral/patral;	baladrar, salobrar;
	-Crar	<i>chinebral</i>	<i>chinebrar</i>
	-Vral/ -Vrar	alborzeral, almendreral, beticaral, boba- ral, bural, boscaral, boyeral, charcaral, chordoneral, fangaral, femeral, felegue- ral, fiteral, fogaral, gabarderal, litaral, toral	balaguerar
	-rr-	ferrinal, narronal, sarronal, sirrial, tur- rumbal, turruncal; <i>carrascal, ronal</i>	<i>carrascar, ronar</i>
	-rral	aborral/agorral, boscarral, litarral, ma- tarral, picarral	

Quan el primitiu conté una ròtica (regla *b*) trobem 54 derivats només en *-al*, 12 derivats només en *-ar* i cinc doblets *-al/-ar*. En percentatges, a partir dels 71 primitius, un 83 % dels derivats presenten la variant *-al*, un 24 % presenten la variant *-ar* i els doblets es presenten en un 7 % dels casos. Convé tindre en compte que el predomini de la variant *-al* és del 100 % en els acabats en *-rral* i del 94 % en els acabats en *-eral*.

TAULA 3.c

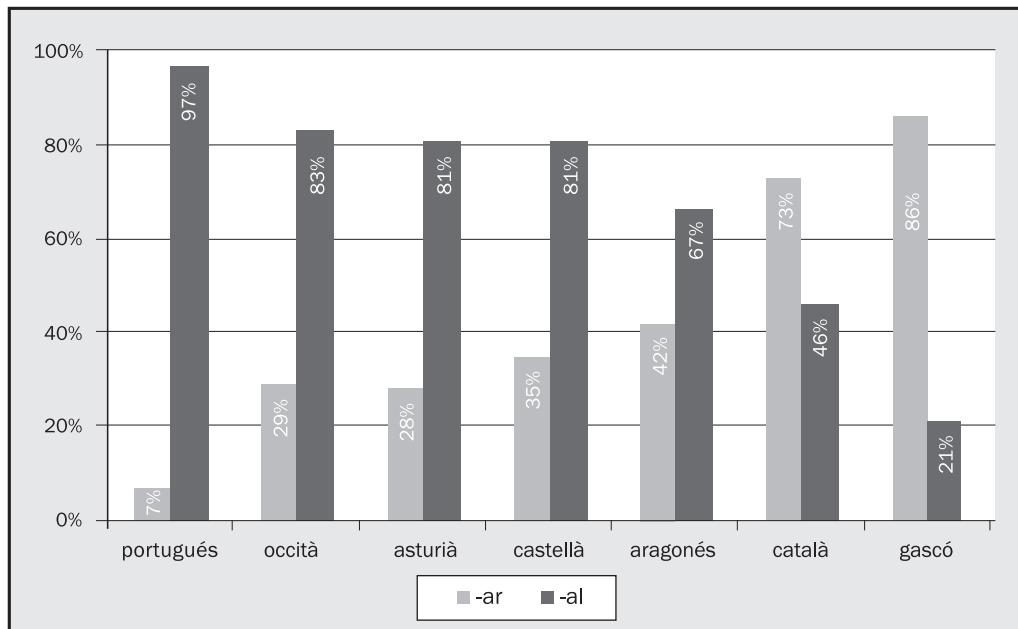
<i>primitiu</i>	<i>-al</i>	<i>-ar</i>	
amb lateral (regla c)	-lal/ -lar	bolar, escalar, mandilar, milar, papolar	
	-VI	alquintar, felcar, molsregar, polpar, salzar, salzestar	
	-l-	chelegal	alizonar, calapatar, felecar, linar, molinar, olibar, salencar, salinar, salitar, solanar
	-llal/ -llar	<i>trullal</i>	carcallar, coscollar, mollar, pallar, sisallar, zerullar <i>trullar</i>
	-ll-		allagar, millocar, pollicar, zerbillonar

Quan el primitiu conté una lateral (regla c) trobem 31 derivats en *-ar*, un en *-al*, i un sol doblet *-al/-ar*. En percentatges, a partir dels 33 primitius, tenim un 97 % de derivats en *-ar*, un 6 % derivats en *-al* i un 3 % de dobles *-al/-ar*.

L'aragonés és la varietat romànica que s'ha mantingut més fidel --només superada per l'occità-- a la norma fonètica llatina: en la regla *a* amb un 71,6 % de derivats en *-al* (l'occità un 86 %), a la regla *b* amb un 83 % de derivats en *-al* (l'occità un 95,5) i a la regla *c* amb un 97 % de derivats en *-ar* (l'occità un 95 %). Els resultats aragonesos no esperats per la norma llatina són: un 45 % de derivats en *-ar* contraris a la regla *a* (l'occità un 26 %), un 24 % en *-ar* contraris a la regla *b* (l'occità un 10,5 %) i un 6 % en *-al* contraris a la regla *c* (l'occità un 50%).

Pel que fa a les preferències per les dos variants, l'aragonés ocupa una posició intermèdia entre el castellà i el català: presenta més tendència a l'adopció de *-al* que el català i menys que el castellà, i més tendència a l'adopció de *-ar* que el castellà i menys que el català.

10. Percentatges de derivats en *-al* i en *-ar* en les varietats iberoccitanoromàniques

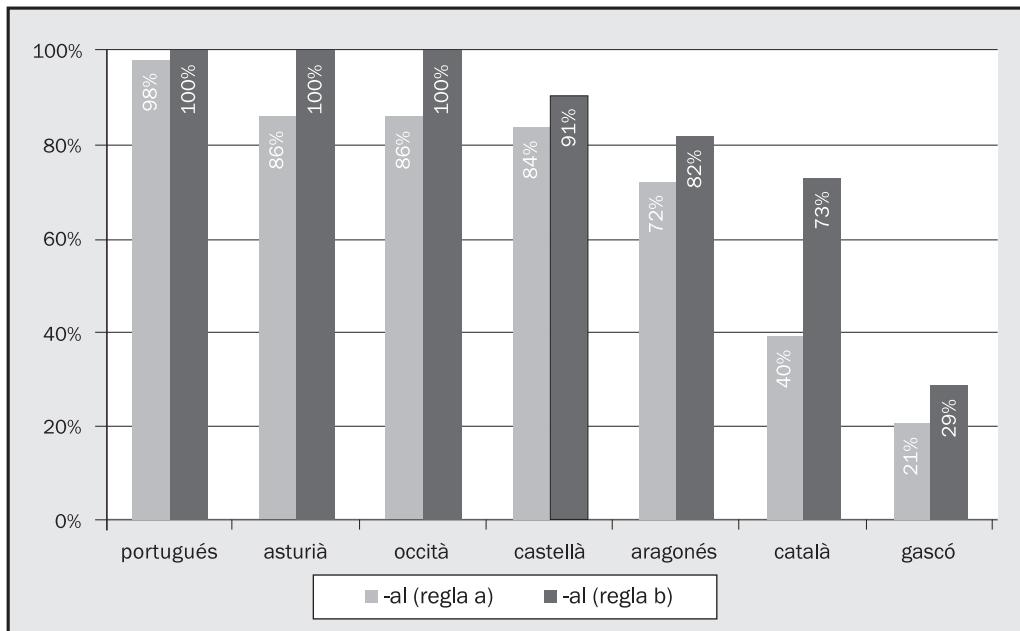

GRÀFIC 1.
Percentatges de derivats en *-al* i en *-ar* en les varietats iberoccitanoromàniques.

Les dades percentuals del gràfic 1 ens indiquen que hi ha:

- dos varietats molt clarament decantades per una de les variants: el portugués per *-al* (96,5 % enfront d'un 7 % en *-ar*) i el gascó per *-ar* (86 % enfront del 21 % en *-al*),
- una varietat, el català, bastant decantada cap a una de les variants, *-ar* (un 73 %) però amb presència considerable de l'altra (46 % en *-al*), i
- quatre varietats on predomina clarament *-al* però on la presència de *-ar* és considerable: l'occità (83 % / 29 %), l'asturià (81 % / 28 %), el castellà (80,5 % / 35 %) i l'aragonés (66,5 % / 42 %).

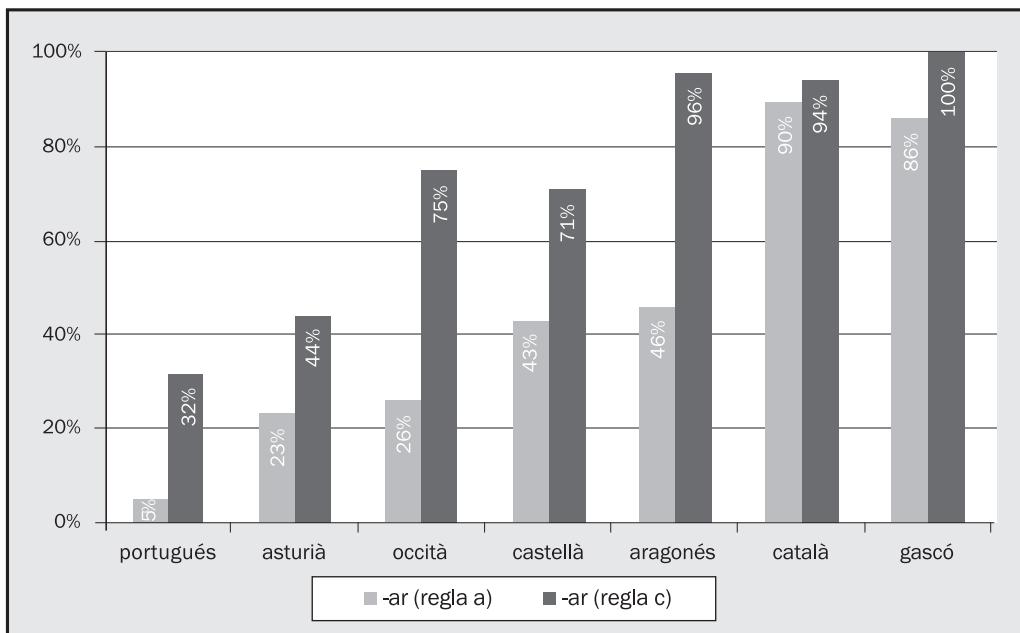
11. El condicionament fonètic de les variants del sufix *-al/-ar* en les varietats iberoccitanoromàniques

GRÀFIC 2

Percentatges de derivats en *-al* quan el primitiu no conté líquides i quan conté una ròtica.

El gràfic 2 mostra com en aquelles varietats –com el portugués, l'asturià, l'occità, el castellà i l'aragonés– en les quals, quan el radical conté una ròtica (regla *b*), predomina clarament el resultat *-al* (les cinc superen el 80 %), també predomina amplament *-al* quan el radical no conté líquides (regla *a*). En canvi, en gascó la presència de la ròtica en el radical (regla *b*) no condiciona l'aparició de la variant *-al* (només ateny un 29 %), i només arriba a un 21 % quan el radical no conté líquides (regla *a*). El català presenta una situació intermèdia: quan hi ha el condicionament fonètic de la ròtica arriba a un 73 % de *-al*, però sense líquides no arriba al 40 %. Les cinc primeres varietats es mostren, en els dos contextos, conservadores, car es mantenen ben fidels al llatí, que en els dos casos optava per la variant *-al*. El gascó és el més innovador en els dos casos: les solucions esperades segons el model del llatí només atenyen resultats inferiors al 30 %.

GRÀFIC 3

Percentatges de derivats en *-ar* quan el primitiu no conté líquides i quan conté una lateral.

El gràfic 3 mostra com l'alt predomini de *-ar*, condicionat fonèticament en el context de la regla *c* (radical amb lateral), en català i en gascó, s'ha estès en estes varietats als casos no condicionats fonèticament (regla *a*), la qual cosa explica els baixos percentatges de *-al* en estos contextos. A l'altre extrem, l'asturià, i sobretot el portugués, presenten un percentatges baixos de *-ar* quan el radical té una lateral, i encara més baixos quan no té líquides. L'occità, el castellà i l'aragonés es mostren també ací conservadores, car mantenen en el context condicionador (regla *c*) la solució llatina, i no se n'aparten gaire, sobretot l'occità, quan el radical no té líquides.

12. Fidelitat de les varietats iberoccitanoromàniques a la norma fonètica llatina

En la taula 4 apareixen ordenades les varietats estudiades segons el grau de fidelitat a la norma fonètica llatina que hem estudiat en l'apartat 3. Les xifres indiquen els percentatges de cada variant en cadascuna de les varietats.

TAULA 4

	occ.	arag.	cast.	ast.	port.	cat.	gascó
-al regla <i>a</i>	86	71,6	84	86	98	39,5	21
-al regla <i>b</i>	95,5	83	90,5	100	100	73	29
-ar regla <i>c</i>	75	97	71	44	31,5	94	100
global (sobre 300)	256,5	251,6	245,5	230	229,5	206,5	150

La taula 4 mostra ben clarament la jerarquia en el grau de fidelitat *vs.* infidelitat al llatí o, en unes altres paraules, el grau de conservadorisme *vs.* innovació de les varietats iberoccitanoromàniques. Així:

- a) l'occità, l'aragonés i el castellà són les varietats més fidels a la norma llatina: són, doncs, les varietats més conservadores,
- b) l'asturià i el portugués són més fidels que els anteriors a les regles *a* i *b* però més infidels a la regla *c*: la seua innovació ha consistit en expandir l'àmbit de la variant -al,
- c) el català només és infidel a la regla *a*: la seua innovació és expandir la variant -ar,
- d) el gascó és la varietat més infidel: només és fidel a la regla *c*: la seua innovació ha consistit en donar el predomini quasi absolut a la variant -ar.

Bibliografia

- AlcM* (en línia) = A. M. ALCOVER & F. de B. MOLL: *Diccionari català-valencià-balear*, <http://dcbv.iecat.net>.
- ALDC* (en línia) = Joan VENY & Lídia PONS: *Atles lingüístic del domini català*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, <http://aldc.espaix.iec.cat>.
- ANDOLZ, Rafael (1992): *Diccionario aragonés*. Zaragoza: Mira Editores, 4ª edició.
- BALLARÍN CORNEL, Ángel (1978): *Diccionario del benasqués*. 2^a ed., Zaragoza, Talleres Gráficos “LA EDITORIAL”.
- BORAO, Jerónimo (1859): *Diccionario de voces aragonesas*, Zaragoza.
- CASACUBERTA, J. M. i J. COROMINES (1936): “Materials per a l'estudi dels parlars aragonesos. Vocabulari”, *Butlletí de dialectologia catalana*, xxiv, ps. 158-183.
- COLOMINA, Jordi (1991): *El valencià de la Marina Baixa*. Valencia, Generalitat Valenciana.
- COLOMINA, Jordi (1996): “La simplificació dels grups consonàntics finals en català”, en T. Stegmann & A. Schönberger (eds.), *Actes del Desè Col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes (Frankfurt 1994)*, volum III, Montserrat: Publicacions de l'Abadia, 1996, ps. 195-224.
- COLOMINA, Jordi (2017): *El sufix -al/-ar amb valor col·lectiu, abundancial i augmentatiu: un estudi de morfofonologia lèxica iberoccitanoromànica*. Alacant, Universitat.
- COROMINES, Joan (1958-1965): “La survivance du basque jusqu’au Bas Moyen Age. Phénomènes de bilinguisme dans les Pyrénées Centrales”, *Actes du VI Congrès international de sciences onomastiques*, München, volumen I, ps. 105-146, revisat en *Estudis de toponímia catalana*, volum I, Barcelona, Barcino, ps. 93-151.
- CTV* (en línia) = *Corpus toponímic valencià*. Acadèmia Valenciana de la Llengua, dos volums, 2009; versió en línia: www.avl.gva.es/va/inici/toponims.
- DCor* = Joan Coromines: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona, Curial, du volums, 1980-2001.
- DECH* = Joan Corominas: *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, sis volums. Madrid, Gredos, 1980-1991.
- DIEC* (en línia) = *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007; <http://dlc.iec.cat>.
- DIEZ, Frédéric (1874): *Grammaire des langues romanes*, II. París, A. Franck, reed. Ginebra-Marselha, Slatkine-Laffitte, 1973.
- DNV* (en línia) = *Diccionari normatiu valencià*, coordinat per Jordi Colomina, Valencia, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2016, www.avl.gva.es/dnv.
- DRAE* (en línia) = *Diccionario de la lengua española*, 22ª edició, Madrid, Real Academia Española, 2001; <http://dle.rae.es>; també he consultat la quarta edició, Madrid, 1803.
- DRACV* = *Diccionari valencià-castellà*, València, Real Acadèmia de Cultura Valenciana, 1979.
- EBA* = Francho Nagore Laín [enfilador] (1999): *Endize de bocables de l'aragonés (EBA)*, quatre volums. Uesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- FABRA, Pompeu (1932): *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona, Llibreria Catalònia.
- FAURE, Roberto & otros (2001): *Diccionario de apellidos españoles*, Madrid, Espasa.
- FERRAZ Y CASTÁN, Vicente (1934): *Vocabulario del dialecto que se habla en la Alta Ribagorza*. Madrid, Tipografía de Archivos.
- GEIGER, Walter E. (1978): *Phitonymic derivational systems in the romance languages. Studies in their origin and development*. Chapel Hill, University of North Carolina.

- GIRALT LATORRE, Javier (2007): “A propósito de la colección *Toponimia de Ribagorza*: un ejemplo inaudito en el ámbito de estudio de los nombres de lugar de Aragón”, *Archivo de Filología Aragonesa*, 63-64, ps. 215-241.
- GUILLÉN CALVO, Juan José (1981): *Toponimia del Valle de Tena*. Zaragoza, Institución «Fernando el Católico».
- KUHN, Alwin (1935): “Der hocharagonesische Dialekt”, *Revue de Linguistique Romane*, xi, 41-44, pp. 1-312; traducció castellana, *El dialecto altoaragonés*, Zaragoza, Prensas Universitarias, 2008.
- LHP = R. Menéndez Pidal, R. Lapesa, C. García & M. Seco: *Léxico hispánico primitivo (siglos VIII al XII). Versión primera del Glosario del primitivo léxico iberorrománico*. Madrid, Real Academia Española, 2004.
- MARTÍNEZ RUIZ, Antonio (1997): *Vocabulario básico bilingüe: aragonés-castellano y castellano-aragonés*. Uesca, Consello d'a Fabla Aragonesa.
- NAGORE LAÍN, Francho (1989): *Gramática de la lengua aragonesa*, 5ª edició, Zaragoza, Mira Editores.
- NAGORE LAÍN, Francho (2002): “Notas para una caracterización lingüística del aragonés”, *Caplletra*, 32, ps.13-33; (vejau també EBA).
- NTC = *Nomenclàtor oficial de la topònima major de Catalunya*, Generalitat de Catalunya / Institut d'Estudis Catalans, 2003; 2^a ed. revisada i ampliada, 2009.
- OnCat = Joan Coromines, *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, huit volums. Barcelona, Curial, 1989-97.
- PALAY, Simin (1980): *Dictionnaire du béarnais et du gascon modernes*, 3ª edició. París, Éditions du CNRS.
- PHARIES, David (2002): *Diccionario etimológico de los sufijos españoles y otros elementos finales*. Madrid, Gredos.
- PARDO ASSO, José (1938): *Nuevo diccionario etimológico aragonés (voces, frases y modismos usados en el habla de Aragón)*. Zaragoza, Imprenta del Hogar Pignatelli.
- REÑÉ I REÑÉ, Josep (2013a): *Nou estudis de topònima pallaresa*. Fondarella, Edicions Palestra.
- REÑÉ I REÑÉ, Josep (2013b): *Nou estudis de topònima pallaresa*. Fondarella, Edicions Palestra.
- REÑÉ I REÑÉ, Josep (2014): *Nou aproximacions a la topònima pallaresa*. Fondarella, Edicions Palestra.
- REÑÉ I REÑÉ, Josep (2015a): *Aproximació a la topònima de la Ribera d'Ancs*. Fondarella, Edicions Palestra.
- REÑÉ I REÑÉ, Josep (2015b): *Aproximació a la topònima de la Coma de Mont-ros*. Fondarella, Edicions Palestra.
- REW = W. Meyer-Lübke (1968): *Romanisches etymologisches wörterbuch*. Heidelberg, Carl Winter Universitätverlag.
- ROHLFS, Gerhard (1977): *Le gascon. Études de philologie pyrénéenne*, tercera edició, Tübingen, Max Niemeyer.
- ROHLFS, Gerhard (1985): *Diccionario dialectal del Pirineo aragonés*, Zaragoza, Institució «Fernando el Católico».
- SAURA RAMI, José Antonio (2002-2004): “Espigueo de topónimia altoaragonesa”, *Archivo de Filología Aragonesa*, 59-60, ps. 1683-1695.
- TLA = *Tresoro d'a Luenga Aragonesa*, Zaragoza/Uesca, Gobierno de Aragón/Instituto de Estudios Altoaragoneses, <http://diccionario.sipca.es/fabla/faces/index.xhtml>
- UBIETO ARTETA, Agustín (1972): *Toponimia aragonesa medieval*, València, Anubar.

- VÁZQUEZ OBRADOR, Jesús (1994a): “Para un corpus de toponimia tensina, I: registros en protocolos de un notario de Sallent durante los años 1424-28, 1431, 1443 y 1450”, *Archivo de Filología Aragonesa*, 50, ps. 213-79.
- VÁZQUEZ OBRADOR, Jesús (1994b): “Para un corpus de toponimia tensina, II: registros de protocolos notariales de los años 1478-1483”, *Alazet*, 6, ps. 203-241.
- VÁZQUEZ OBRADOR, Jesús (1998): “Para un corpus de toponimia tensina, III: registros documentales de los años 1484-1499”, *Archivo de Filología Aragonesa*, 54-55, ps. 207-267.
- VÁZQUEZ OBRADOR, Jesús (2017): “Documentación tensina en pergaminos de 1374, 1396 y 1409, reutilizados como cubierta de protocolos. Edición y notas lingüísticas”, *Archivo de Filología Aragonesa*, 73, ps. 61-98.
- VÁZQUEZ OBRADOR, Jesús (2018): “Documentos en aragonés de 1301, 1305 y 1313 de la Catedral de Huesca. Edición y apuntes lingüísticos”, *Archivo de Filología Aragonesa*, 74, ps. 11-43.
- VÁZQUEZ OBRADOR, Jesús (2020): “El aragonés a través de la toponimia”, en J. Giralt & F. Nagore (eds.) *Aragonés y catalán en la historia lingüística de Aragón*, Zaragoza, Prensas de la Universidad, pp. 17-53.
- VIDALLER TRICAS, Rafael (1989): *Dizionario sobre especies animales y bexetals en o bocabulario altoaragonés*. Uesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- VILLAR PÉREZ, Luis (2005): “Toponimia de origen vegetal en el Alto Aragón, II, Sinfitónimos relacionados con arbustos y su sentido ecológico”, *Flora Montibérica*, 29, ps. 43-53.
- WAGNER, M. L. (1930): “Zum spanisch-portugiesischen Suffix -al”, *Volkstum und Kultur der Romanen*, III, Hamburg, ps. 87-92.
- WALSH, Thomas (1986): “Una isoglossa catalano-gascona”, dins les *Actes del setè Col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes* (Tarragona-Salou, 1-5 octubre 1985), Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, ps. 601-617.
- WHEELER, Max W. (1987): “L’estructura fonològica de la síl·laba i del mot en català”, dins *Miscel·lània Badia i Margarit*, VI, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, pp. 79-108.

NOTA COMPLEMENTÀRIA

El valuosíssim repertori de W. D. Elcock ('Toponimia menor en el Alto Aragón', en *Actas de la primera reunión de toponomía pirenaica (Jaca, agosto de 1948)*, Zaragoza, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1949, ps. 77-118), localitzat després d'haver escrit el present treball, ens permet completar l'elenc presentat ací amb una trentena de nous col·lectius, que donem tot seguit.

6.1.1. *barza ‘zarza’ > barzal ‘zarzal’* (NL, *los Barzales*, Morcat); *carrón ‘fruto del majuelo, de la zarzarrosa’* (Bal de Chistau, Bielsa) > *carronal* (NL: *el Carronal*, Morcat); *chungo > chungazal* (NL: Bailo) i *chungar* (NL: Biescas, Sercué); *espigón ‘especie de espliego’* (Bal de Bio) > *espigonal* (NL: *Espiconales*, Bergua); *espinalbo > spinalbar* (NL: Banastón; alternat com a *Espinablar*, en Biescas i Sobás); *tocha ‘esparto’ > tochal* (NL, Pandicosa); *xisca ‘anea’ > xiscar* (NL: *o Xiscar*, Gésera).

6.1.2. *grexa ‘berro’ > grexal* (NL: *Grixtal*, Bergua); *millo > millar* (NL: *el Millar*, San Juan de Plan); *napo > napinal ‘campo de nabos’* (NL: *Napinales*, Laspuña); *patata > patatal* (NL: Sobás); *ségal ‘centeno’* (Bal de Lierp, Chuseu, Torres de lo Bispe) > *segaral* (NL: Osia) i *segalar* (conservat com a NL: *Secalar* en Sercué, *Secala(r)s* en Yeba i *Sacala(r)s* en Yésero); *zebolla > zebollar* (NL: *el Zebollar*, Torla [zebolar deu ser errada gràfica]).

6.1.3. *chopo* > *chopar* (NL: Laspuña); *lezina* ‘encina’ > *lezinar* (NL: Agüero).

6.1.5. *bradín* ‘césped’ (Biel, Fuencalderas) > *bradinal* ‘terreno con hierba fina’ (Fuencalderas, EBA) i *bradanar* (NL: *el Bradanar*, Espierba); *planda* ‘planta’ (Pandicosa) > *plandar* (NL: Burgasé).

6.1.6. *closa* ‘campo de labor extenso y cercado’ > *closar* (NL: *o Clusar*, Fablo); *sestiar* > *sestero* ‘lugar donde sestea el ganado’ > *sestral* (NL: *Sestral* [variant sincopada], Sercué, Bestué).

6.2.1. *zorz* ‘ratolí’ (Chasa, Echo, Ansó) > *zorزال* (NL: *os Zorzals*, Buesa).

6.3.1. *plan* > *planiar* (NL: *os Plania(r)s*, Gillué); *riba* > *ribal* (NL: *el Ribal*, Torla); *sarrato* ‘lloma’ > *sarratal* (NL: *Sarretales*, Linars de Broto).

6.3.3. *ambre* ‘ámbar’ > *lambre* (amb aglutinació de l’article) > *lambreal* (NL: *lo Lambreal*, Tellà); *tosca* ‘piedra volcánica porosa’ > *toscal* (NL: Sobás) i *toscar* (NL: *Fuen del Toscar*, Morcat).

6.4.2. *casa* > *casal* ‘casona’ (NL: *los Casals*, Morcat); *chabola* ‘caseta de pastores’ > *chabolar* (NL: *el Chabolar*, Berroy).